

сценического воплощения на уровне звукового сопровождения, освещения, освоения и расширения сценического пространства, актерской игры.

Ключевые слова: *экспериментальный театр, современная китайская литература, кинематографичность, внутренний монолог.*

Maliar D., postgraduate
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE INNOVATIVE STAGING TECHNIQUES IN THE PLAY BY GAO XINGJIAN “ALARM SIGNAL”

The article gives the analysis of the staging techniques in the drama by Gao Xingjian “Alarm signal” as an example of experimental theatre in China in the late years of twentieth century. It takes into account the innovative staging techniques in sound, lighting, space and acting aspects.

Key words: *experimental drama, modern Chinese literature, cinematic influence, inner monologue.*

УДК 821.161.2: 82 – 95 Ю. Меженко

Мандрицька Н. Ю., студ.,
Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка

УКРАЇНСЬКА МАЛА ПРОЗА ТА КРИТИЧНА ДУМКА ПОЧАТКУ XX СТ. У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ ЮРІЯ МЕЖЕНКА

У статті досліджуються особливості української критики початку XX століття, простежується її вплив на становлення сучасної української критичної думки. Увага зосереджується на критеріях оцінки художніх творів Юрієм Меженком, його наукової рецепції зразків малої прози означеного періоду.

Ключові слова: *критична оцінка, цілісний аналіз, манера письма, творчі перспективи, авторська позиція, автограф.*

Сучасна українська критична думка характеризується динамічністю розвитку, різновекторною спрямованістю, наявністю тенденцій традиційного наукового аналізу та синтезу нових методів інтерпретації тексту. Варто зауважити, що сучасні критичні дослідження ґрунтуються на літературознавчих напрацюваннях фахівців попередніх епох.

Науковцем початку ХХ століття, критична спадщина якого потребує детального вивчення й осмислення, є сьогодні постать Юрія Меженка. Літературознавця вважають одним з основоположників нової української критики. Як зазначено у «Матеріалах до бібліографії» дослідника, він «залишив після себе досить вагомий науковий доробок – понад 200 праць з багатьох галузей української культури, частина яких не тільки не втратили свого значення, але й набули нового звучання у наш складний і бурхливий час нового національно-культурного і духовного відродження України» [8, 19].

Літературознавчі праці Юрія Меженка доцільно розглядати в контексті критичної думки початку ХХ століття. Ключовою особливістю вказаного періоду був пошук нових форм вираження у мистецькій та науковій сферах. Тогочасна українська критика перебувала в процесі становлення. Фахівці у царині літературознавства акцентували увагу на цілісності й науковості підходу до аналізу художніх текстів. Суттєвим у критичних дослідженнях стало уникнення поверховості, а також увага до авторської особистості, її формування за рахунок впливу інших митців, стилів та напрямів, що розвивалися у період модернізму. Прикладом є огляди П. Филиповича, зокрема «Лірика Максима Рильського» та «Про Михайла Семенка», в яких критик відзначає вплив російських поетів (Тютчева, Маяковського, Северяніна) на творчу манеру молодих українських авторів [16, 222-233]. Осмислюючи літературний процес, літературознавці помічали відображення соціально-політичних обставин у тематиці та проблематиці художніх текстів письменників.

В умовах літературної дискусії 1925–1928 років вияв світоглядних позицій критиків, що підтримували розвиток модернізму в українській літературі, супроводжувався несприйняттям і перешкодами з боку прибічників утвердження нового, ідеологічно заангажованого методу – соціалістичного реалізму. Догми й теорії цього напрямку «були засадою активної боротьби з національним мистецтвом, що тягло за собою як політичні, так і фізичні розправи над митцями в роки сталінських репресій...» – зауважує М. Криволапов [5, 8].

Як активний учасник літературної дискусії, Юрій Меженко вважав доцільним розвиток модерністської традиції, відхід від консервативних форм мислення та творчості. «Ми поставлені самим життям перед рішучою необхідністю одмовитись від старих звичок і старого смаку», – висловив своє міркування літературознавець [13, 1]. В. Міяковський зауважив, що науковець виявив себе «як критик з тонким смаком і гострим зором» [4, 11]. Даючи фахову оцінку художнім текстам українських митців, на основі власного літературознавчого досвіду Юрій Меженко окреслив коло завдань літературної критики, які, на його думку, сприяли б якості та об'єктивності. Свої

міркування критик наводить в автографі, писаному олівцем, «*Задачи критики литературы состоят в том...*».

Він висловлює переконання, що ключовою метою літературної критики є вміння помічати під покровом форми твору (образи, стиль, риторично-художні фігури) його глибину та ідеї автора. «*Глубина недоступна для широкой публики, воспринимающей в большинстве случаев только форму*», – писав літературознавець [11, 1]. Враховуючи це, фахівець вбачає потребу у цілісному аналізі художніх текстів, дослідженні окремих деталей, що дасть змогу критику осмислити та зробити сприйнятною для читацької аудиторії ідею автора, «*облегчит критическое мышление публики*» [11, 1].

Зробивши акцент на важливості осмислення літературознавцями та аудиторією читачів ідеї твору, критик зауважує, що її існування без образу неможливе. Суттєвим, на думку Юрія Меженка, є поєднання вказаних категорій. Позбавлення ідеї образу, вважає літературознавець, призводить до її смерті, перетворення на холодну формулу: «*Чим важча і глибша ця формула, тим складніше створити для неї образ, який не буде звужувати її об'єм*» [11, 1]. Отже, не менш важливим завданням літературної критики Юрій Меженко визначає увагу до цілісності форми і змісту, глибини, образної системи художнього тексту.

У період критичної діяльності Юрія Меженка зазнає змін трактування представниками літературознавчої та культурологічної сфер авторської позиції у творі. Більшість науковців помічають неоднозначність постаті автора, схиляються до думки, що це поняття не може мати однозначного трактування. М. Бахтін говорить про «надтекстовість» автора, його «відсторонену позицію щодо персонажів художнього тексту» [2, 418]. Юрій Меженко, вочевидь, поділяє наведені російським ученим міркування, вважаючи, що критик «*не должен освещать со своей точки зрения автора, должен относиться к нему критически*» [11, 1]. Характеризуючи стан критики у період своєї діяльності, науковець зауважує, що вона грішить поверховістю, статті й огляди пишуться нашвидкоруч, без ознайомлення належним чином із наявним матеріалом. На думку дослідника, це обмежує можливості літературної критики, вводить її у шаблон [11, 1].

Окреслені завдання літературної критики свідчать про чіткість поглядів Юрія Меженка, фаховість його підходу, намагання уникати вузьких рамок та шаблонності, сприяти розвитку перспектив української критичної думки. Дослідник вважає, що літературознавчі матеріали, як і художні тексти, повинні апелювати до реципієнта, налагоджувати зв'язок із читачем – центральною ланкою у суспільно-культурній системі.

Характерною рисою літературного процесу двадцятих років ХХ століття є складність умов реалізації творчих задумів митців. «Пореволюційні й

повоєнні двадцяті — коротка, сконденсована доба, яка увібрала в себе так багато й була гвалтовно обірвана позамистецькими, сказати б, засобами», — зазначає Віра Агеєва у передмові до антології «Українська мала проза ХХ століття» [1, 2]. Мала проза вказаного періоду, в якій поступово утверджуються художньо-стильові засоби модернізму, розширює естетичні межі українського письменства, стає явищем європейського масштабу.

Слід зауважити, що при дослідженні художніх текстів українських митців Юрій Меженко акцентував увагу на особистості митця, особливостях його внутрішнього світу. Характеризуючи психологію та поведінку творчих людей, науковець означив їх основні риси, зафіксувавши олівцем в автографі *«Є на світі такі люде»*. Серед найхарактерніших якостей митців фахівець виділяє замкнутість, спокій, спостережливість: *«Є на світі такі люде. Спокійні, задумливі, завжди до чогось та придивляються, прислухаються, мало говорять та взагалі мало роблять, — більше спостерігають і звичайно пишуть...»* [10, 1]. Окрім цього, Юрій Меженко висловлює міркування, що авторам прозових та поетичних творів властиві внутрішня сила та стійкість: *«Можливо що такі мрійники одірвані від життя, але вони сильніші від нього, бо творять свою реальність, сильніші, бо числяться лише зі своїм власним внутрішнім імперативом...»* [10, 1]. Вказані дослідником особливості мають значний вплив на перебіг творчого процесу, формування системи образів та персонажів, ідейного і тематичного пластів художнього тексту.

Авторству Юрія Меженка належать критичні статті, в яких окреслено особливості прозової творчості Григорія Косинки та Аркадія Любченка. Доцільною є спроба розглянути особливості зразків малої прози двадцятих років ХХ століття крізь призму поглядів науковця та на основі окремих наукових джерел. Так, розглядаючи художні тексти Аркадія Любченка та Григорія Косинки, Юрій Меженко визначає ряд критеріїв дослідження авторської манери письма. Літературознавець вважає, що конкретний твір доцільно розглядати в контексті художнього доробку митця, оскільки це сприяє цілісному осмисленню творчих перспектив автора.

У статті *«Автор невеличкої кількості оповідань...»*, яка наявна в архіві Юрія Меженка як автограф олівцем та машинопис, критик наводить міркування про творчість *Аркадія Любченка*. Варто зазначити, що предметом уваги критика є вміння митця висвітлювати психологічні проблеми у художньому тексті. Літературознавець висловлює думку, що Аркадій Любченко «ще надто любить заглиблюватись в психологічні проблеми і, не завжди знаходячи в собі сили та вправности передати їх у власній творчості, звертається до європейських зразків перекладаючи їх» [9, 1]. Меженко зазначає, що у творах митця, датованих двадцятими роками ХХ ст., переважає революційна

тематика: *«Пройшов через революційну романтику, що досі іноді одбивається на ідеалізації деяких героїв або окремих моментів з сюжету»* [18, 1]. Цей погляд поділяє І. Михайлин, автор передмови до збірника творів Аркадія Любченка: *«Молодий письменник завоював собі авторитет на безпрограшній революційній тематиці»* [7, 6].

Юрій Меженко помічає стильові пошуки Любченка: *«Багато працює шукаючи свій стиль, але ще не зовсім вирвався з-під впливів імпресіоністичної манерности»* [9, 1]. На думку критика, письменник *«виявляє в своїх творах більше літературного уміння використовувати невеличкий матеріал, ніж подавати життєві спостереження»* [9, 1]. Враховуючи це, літературознавець вважає, що Любченко-митець *«свої літературні можливості лише починає виявляти, уникаючи широких планів, серйозних проблем, старанно і виразно подає не дуже цікавий матеріал, урівноважуючи дефекти в матеріалі літературним умінням»* [9, 1].

Про уважність Юрія Меженка та чіткість його критичних висновків свідчить те, що він зауважує добру обізнаність Аркадія Любченка зі зразками сучасної йому європейської літератури, що мають суттєвий вплив на його манеру письма. Окрім цього, критик помічає своєрідність розгортання сюжетних ліній у творах письменника: *«Здебільшого він розробляє колізію нового життя з старим. Напівпасивне існування старого поруч з новим бадьорим і міцним життям»* [9, 1].

Суттєвим критерієм у розумінні Юрія Меженка є динамічність розвитку подій у художньому тексті. На його думку, швидке розгортання сюжету, яке не передбачає зосередження на зайвих деталях, впливає на змістовність твору та зацікавлення ним читачем. Як він вважає, Аркадій Любченко *«ще не оволодів складним і важким умінням розроблювати сюжетну схему і тому вона в нього здебільшого досить простенька і не динамічна»* [9, 2]. І. Михайлин, також помічаючи вказану особливість у художніх текстах митця, зазначає: *«Характери описувалися в статичі...»* [7, 6].

Враховуючи потребу об'єктивності літературної критики, Юрій Меженко наводить позитивні якості художньої манери Аркадія Любченка: *«...кожне його оповідання – це нова спроба, нове літературне завдання. Не завжди виконання задовольняє вимоги строгої критики, але завжди воно виявляє знання літературних прийомів, досить значний лексичний апарат письменника і спробу по-своєму зрозуміти й освітлити матеріал... Він дає цікаві в подробицях малюнки сповнені життєвої правди і побутової реальности. Тут його літературна вмілість»* [9, 1-2].

Висловлюючи міркування про творчий потенціал Аркадія Любченка, літературознавець дає фахову оцінку, що є виявом чітко визначеної наукової

позиції: *«Свого стилю він ще не створив, але тепер вже виявив певний нахил до реалістичних прийомів, з яких мабуть надалі зможе дати широкі плани, що мали б лягти основу роману або великої повісті»* [9, 1-2]. «Широким планом», перспективу появи якого помітив Юрій Меженко, стала повість у новелах «Вертеп» Аркадія Любченка. «Вона постає як загадковий твір, який не підлягає скільки-небудь задовільній інтерпретації. – вважає І. Михайлин. – Лише дослідницька метапозиція, розуміння алегоричної сутності твору в цілому й кожної новели зокрема – створюють підстави для його осмислення» [7, 6].

Характеристизуючи художні можливості Григорія Косинки, Юрій Меженко наводить думку про спостережливість як головну зброю митця. *«Від того, що спостерігає митець залежить його фах: музика, маляр, різьбар. Але майстер слова мусить спостерігати все. І звук, і фарбу, і рух, і форму. В цьому секрет повноти та барвистості словесної творчості,»* – вважає критик. – *«Сліпий може бути музикою, маляр може бути глухим. Письменник мусить мати здорові очі і чулий слух і чуйний дотик. Він мусить уміти вхопити і найніжніші тонкощі парфумів і найтонші відтінки звуку»* [14, 1]. Науковець зазначає, що висловлені ним міркування – аксіоми, відомі представникам різних верств суспільства, проте вважає доцільним зосередити на них увагу, оскільки творчість Григорія Косинки є свідченням правдивості цих тверджень. На думку Юрія Меженка, окрім психологічно-інтуїтивного зору, спостережливість *«так глибоко вже увійшла в його метод писання, в його спосіб викладу своїх образів, що відкиньте її і мало чого лишиться. Мабуть, буде ще трошки ліричної закоханості в жовті жита, в чорну ромашку землю та в такі романтичні красиви»* [14, 1]. Подібну думку зустрічаємо в книзі «Імпresіоністи: їх сучасники, їх соратники: живопись, графика, литература, музыка»: «Пізнання світу в імпresіонізмі ґрунтується головним чином на витонченій спостережливості, візуальному досвіді художника, що використовує для досягнення художньої переконливості твору і закони природного оптичного сприйняття» [3, 36].

Юрій Меженко вважає, що творчій манері кожного митця притаманні два первні – *спостережливість і образність; образність та комбінуння*. Привертає увагу міркування критика про те, що, незважаючи на непорушно-тривкий зв'язок між вказаними первнями, один із них переважає у художніх текстах будь-якого автора. Юрій Меженко наголошує на потребі розвитку другого первня (образність та комбінуння) у творчості митців. *«... Встати в себе образ – це лише пасивна діяльність»*, – пише він [14, 2]. На думку літературознавця, важливим є вміння трансформувати спостережене в оригінальні образи, комбінувати їх.

Фахівець зазначає, що другий первень наявний у творчості Григорія Косинки лише певною мірою: *«Він відчув і пахоці, і фарби, форми і зсуки, ненависть, радість помсти і радість кохання. Це перший червень. В повній мірі він його має. Другий же тільки почав в ньому зростати»* [14, 2]. На думку Ю. Меженка, цим слід трактувати наявність елементів реалізму в художніх творах митця: *«Мабуть тому так багато в його оповіданнях фотографічності, правдивості, а іноді навіть живого реалізму»* [14, 2].

Аналізуючи творчі перспективи Григорія Косинки, Юрій Меженко вважає їх високими: *«Стає на власні ноги і визволяється з волі фактів. Вони його полонили тимчасово. Але він на шляху до вільної творчості. Цей шлях зараз стоїть перед Косинкою, і він не може... з нього зійти, бо природа символічного образу, та імпресіоністичний метод писання виразно накреслили перед ним сильне і неперешкодне стремління на волю від мертвих фактів до живої творчої волі»* [14, 2].

Деякі науковці вважають закономірним синтез реалістичної та імпресіоністської манер зображення в художніх текстах Григорія Косинки та Аркадія Любченка. На думку Д. Наливайка, *«...у літературі імпресіонізм на свій кшталт, у своєрідних формах продовжував той рух до життєподібності, до природності, «незробленості» зображення, яке в цілому було властиве реалізму другої половини XIX століття»* [15, 107]. Проте слід зауважити, що особистість автора у творах зазначених митців є відмінною від авторської позиції в художніх зразках представників реалізму: *«Усезнаючий автор зникає, замість нього всевладне панує слово та почуття персонажа, його суб'єктивне бачення себе та навколишнього світу»* [6, 24]. Вказана тенденція помітна у текстах інших митців-модерністів.

Наведені особливості творчої манери Григорія Косинки та Аркадія Любченка дають змогу окреслити коло критеріїв, що визначили критичну оцінку Юрія Меженка. До них належать:

- вміння автора висвітлювати психологічні проблеми;
- динамічність розгортання сюжетних ліній тексту;
- володіння лексичним матеріалом та літературними прийомами;
- властивість митця акцентувати увагу на яскравих деталях;
- тяжіння до оригінального авторського стилю;
- здатність спостерігати, що виявляється в образності твору;
- вміння структурувати художній матеріал.

Варто й узагальнити наведені критиком риси, що є спільними і визначальними для творчості Аркадія Любченка та Григорія Косинки. Частково вони можуть репрезентувати якості малої прози двадцятих років XX століття:

- увага до революційної тематики;

- відсутність чітко означеного стилю творчості;
- вплив імпресіоністської манери письма;
- новаторство в описі подій та персонажів;
- зосередженість на деталях, вузьких планах зображення;
- вміле використання художніх засобів та словесного матеріалу.

Підсумовуючи, слід зауважити, що критерії оцінки художнього тексту Юрієм Меженком не втрачають актуальності й сьогодні, в контексті сучасних літературознавчих студій. Застосування їх дає змогу здійснити глибокий аналіз твору, заглибитися в його формально-змістові особливості, ідейно-тематичні пласти, уникаючи поверховості, визначених рамок. Характеристика авторської манери письма Аркадія Любченка та Григорія Косинки, здійснена Юрієм Меженком, певною мірою відображає ключові риси малої прози початку ХХ ст., різномірної за своїм стильовим та змістовим наповненням. Критичні висновки, зроблені ним, є виявом оригінальної світоглядної позиції й становлять цікавий матеріал для створення цілісного наукового портрету дослідника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українська мала проза ХХ століття: Антологія. Упорядник Віра Агеєва. К.: ФАКТ, 2007. – 284 с.
2. Бахтін М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках // Антологія світової літературно-критичної думки ХХст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів. Літопис, 2002. – 416 с.
3. Импрессионисты, их современники, их соратники: живопись, графика, литература, музыка. – М., Искусство, 1976. – 318 с.
4. Королевич Н. Ф. Юрій Меженко (1892—1969) / Н. Ф. Королевич // Українські бібліографи ХХ століття / Н. Ф. Королевич; [за ред. В. Г. Волох, В. В. Пагоки]. – К., 1998. – 148 с.
5. Криволапов М. О. Про мистецтво та художню критику України ХХ століття: вибрані статті різних років. Книга перша: Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецької науки в Україні ХХ століття. – Київ: Видавничий дім А+С, 2006. – 268 с.: іл.
6. Логвин Г. Коцюбинський і імпресіонізм // Дивослово. – 1996 – №10. – С. 23 – 28.
7. Любченко А. П. Вертеп (повість). Оповідання. Щоденник / Упоряд., авт. Післямов. В. А. Любченко; авт. передм., комент., приміт. І. Л. Михайлин. – Х.: Основа, 2005. – 464 с.
8. Меженко Ю. О. Матеріали по бібліографії / Укл. : Т. А. Ігнатова. – Київ, 1994. – 175 с. (Науково-довідкові видання з історії України).

9. Меженко Ю. О. Автор невеликої кількості оповідань. – Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. № 191.
10. Меженко Ю. О. Є на світі такі люде. – Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. № 191.
11. Меженко Ю. О. Задачи критики литературы состоят в том. – Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. № 191.
12. Меженко Ю. О. Мистецтво для народа. Стаття без закінчення. Б. д. – Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. № 191.
13. Меженко Ю. О. На шляхах до нової теорії. Стаття. – Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. № 191.
14. Меженко Ю. О. Спостережливість це головна зброя митця. – Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. № 191.
15. Наливайко Д. С. Искусство: направления, течения, стили. – К.: 1981. – 287 с.
16. Филипович П. П. Літературно-критичні статті. – К.: Дніпро, 1991. – 275 с.

Мандрицкая Н. Ю., студ.,
Института филологии КНУ имени Тараса Шевченка

УКРАИНСКАЯ МАЛАЯ ПРОЗА И КРИТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ НАЧАЛА XX ВЕКА В НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ ЮРИЯ МЕЖЕНКА

В статье исследуются особенности украинской критики начала XX века, прослеживается ее влияние на становление современной украинской критической мысли. Внимание сосредоточивается на критериях оценки художественных произведений Юрием Меженком, его научной рецепции образцов малой прозы указанного периода.

Ключевые слова: *критическая оценка, целостный анализ, манера письма, творческие перспективы, авторская позиция, автограф.*

UKRAINIAN SMALL PROSE AND CRITICAL THOUGHT IN THE BEGINNING OF 20TH CENTURY IN SCIENTIFIC DISCOURSE OF YURIY MEZHENKO

The article examines the peculiarity of Ukrainian critique in the beginning of XXth century; investigates it's influence on the establishment of critical opinion of modern Ukraine. Special attention is paid to Yuriy Mezhenko's evaluation criterias of artistic writings and his scientific analysis of the semples of short stories of the mentioned period.

Key words: *critical assessment, complete analysis, brushwork, creative perspectives, author's position, autograph.*

УДК 821.161.2-31.09"19"

Мацубок-Стародуб Н. О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тарас Шевченка

КУЛЬТУРНИЙ КОД МАЛОЇ ПРОЗИ ДАРІЇ ВІКОНСЬКОЇ

У статті досліджуються особливості актуалізації культурного коду західноукраїнської жіночої прози міжвоєнного двадцятиліття. На матеріалі малої прози Дарії Віконської розглянуто основні складові культурного коду художніх творів цього періоду. Досліджено інтертекстуальні й інтерсеміотичні зв'язки творів Дарії Віконської з українською та світовою культурою. Художні твори Дарії Віконської дозволяють детально проаналізувати авторське бачення концептів мистецтва, кохання й безсмертя.

Ключові слова: *культурний код, проза міжвоєнного періоду, західноукраїнська жіноча проза, інтертекстуальні зв'язки, інтерсеміотичні зв'язки.*

Творчість Дарії Віконської – високомистецьке й високоестетичне явище, котрому досить тривалий час не приділялася достатня увага дослідників. Більшість творів письменниці конденсують у собі не тільки ті риси й ознаки, що здавна притаманні українцям, а й несуть відбиток чужоземних культур, ментальності й традицій, із якими довелося познайомитися авторці під час навчання й у своїх подорожах Західною Європою. Недаремно, рецензуючи прижиттєве видання творчого доробку письменниці, М. Рудницький не тільки зауважує глибину й викінченість кожного художнього твору, а й саму